

मगर भाषा र संस्कृति: मेरो दृष्टिकोणमा

डा. केशर जङ्ग बराल मगर
सल्लाहकार
ने.म.सं. केन्द्रिय समिति

मगर नेपालका आदिवासी जनजातिहरू मध्ये प्रमुख जाति हो । मगरहरू नेपालमा बाहेक भुटान र भारतमा पनि बसोबास गर्दै आएका छन् । जनसंख्याको हिसावले मगर जाति नेपालमा तेस्रो स्थानमा छ । मगर जाति मातृ भाषा र लोक संस्कृतिको हिसावले ज्यादै धनी छ । तर यसको विकासमा न त राज्यले राम्ररी चासो लिएको छ, न त नेपाल मगर संघ नै यसको विकास र सुधारमा योजना बद्ध रूपमा अघि बढ्न सकेको छ । नेपाल मगर विद्यार्थी संघ, विश्वविद्यालय समिति २०६१ ले मगर भाषा र संस्कृतिको विकासलाई कसरी अगाडि बढाउन सकिन्छ, भन्ने सन्दर्भमा विचारमूलक लेख लेखलाई भनेकोले मगर भाषा र संस्कृतिको बारेमा मेरो दृष्टिकोण राख्ने प्रयास गरेकोछु । यो लेख मार्फत मैले मगर भाषाको विकास कसरी गर्न सकिन्छ, मगरहरूको मौलिक संस्कृतिको संरक्षण र जगेर्ना कसरी गर्न सकिन्छ, मगरहरूमा रहेको कुसंस्कारलाई कसरी न्यूनिकरण गर्न सकिन्छ यस सन्दर्भमा आफ्नो दृष्टिकोण मगरहरू समक्ष रोश मार्फत राखेकोछु । यो विचारमूलक लेखले नेपाल मगर संघ र यसका भातृ संस्थाहरू—नेपाल मगर महिला संघ र नेपाल मगर विद्यार्थी संघ— लाई मगरहरूको मौलिक संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन, मगरहरूमा भएको कुसंस्कारलाई न्यूनिकरण गर्नको लागि, र मगर भाषा सम्बन्धि आवश्यक कार्यक्रम संचालन गर्न सहयोग गर्ने छ, भन्ने मलाई लागेकोछ ।

मगर भाषाको विकास सम्बन्धि कार्यक्रमको चर्चा गर्नु भन्दा पहिले म नेपालमा मगरभाषा र भाषीहरूको बारेमा अलिकति विश्लेषण गर्न चाहान्छु । मगर भाषा २ प्रकारका छन् । पाल्पा, स्याङ्गा लगायत पश्चिमाञ्चलका मगरहरू बोल्ने मगर भाषा र रोल्पा, रुकुम, बागलुङ्गको निसी र भुजी, र डोल्पाको सहताराकोटका मगरहरू बोल्ने मगर भाषा । पहिलो खाले मगर भाषा भोटवर्मेली भाषा परिवार भित्र पर्दछ भने दोस्रो खाले भाषा तिब्बती भाषा परिवारमा पर्दछ । पहिलो खाले भाषालाई बाह्र मगराँती भाषा र दोस्रो खालेलाई अठार मगराँती भाषा भन्ने गरिएकोछ । अठार मगराँती भाषा पनि खाम र काइके गरी दुइ प्रकारका छन् । हाल काइके भाषा डोल्पा जिल्लाको सहताराकोटका मगरहरू मात्र बोल्ने गर्दछन् । यो भाषाका भाषीहरूको संख्या जम्मा ७९१ मात्र छ । राष्ट्रिय जनगणना २०५८ मा काइके भाषालाई छुट्टै भाषाको रूपमा देखाइएकोले श्री ५ को सरकारले यो भाषालाई मगर भाषाको रूपमा मान्यता दिएको छैन भन्ने बुझिन्छ । खाम भाषालाई पनि मगर भाषाको रूपमा धेरै पछि मात्र (मलाई लाग्दछ दुइ वर्ष जति मात्र भयो) श्री ५ को सरकारले मान्यता दिएको हो । विशेष गरेर रोल्पा, रुकुम, सल्यान, डोल्पा, बागलुङ्ग खाममगर भाषाको क्षेत्र हो । राप्ती अञ्चल यस भाषीहरूको बाह्यता भएको अञ्चल हो । यस बाहेक नेपालका अन्य जिल्लाहरू, भुटान र भारतका केही स्थानहरू जस्तो सिक्किम, खर्स्याङ्गमा बाह्र मगराँती भाषीहरू छन् । यो बाह्र मगराँती भाषा नेपाली भाषा पछि भौगोलिक दृष्टिकोणले सबै भन्दा व्यापक भाषा हो । यस अर्थमा नेपालका भाषाहरूमा बाह्र मगराँती भाषालाई नेपाली पछि दोस्रो भाषा भन्न सकिन्छ । समग्रमा अधिकांश मगरहरू मगरभाषा बोलेको पाइदैन । पूर्वाञ्चलका अधिकांश मगरहरू मगरभाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ । पूर्वाञ्चलको १६ जिल्ला मध्ये ताप्लेजुङ्ग र सोलुखुम्बूमा बाहेक अरु जिल्लाका अधिकांश मगरहरू मगरभाषा बोल्ने गर्दछन् । यस क्षेत्रका मगरहरू आफ्नो भाषा र संस्कृति सम्बन्धि बढी सचेत देखिन्छ र पश्चिमको तुलनामा विदेशिने प्रथा पनि कम पाइन्छ । मध्येमाञ्चलको १९ जिल्लाहरू मध्ये सबै भन्दा बढी मगरभाषा नबोल्ने मगरहरू बागमती अञ्चलमा भएको देखिन्छ । यस अञ्चलको सबै जिल्लाका अधिकांश मगरहरू मगर भाषा बोल्दैनन् । कूल मगर जनसंख्याको

२५% मगरहरुले मात्र मगरभाषा बोलेको पाइन्छ । जनकपुर अञ्चलका अधिकांश मगरहरु मगर भाषा बोल्ने गर्दछन् । यस अञ्चलका ६ वटा जिल्लाहरु मध्ये दोलखामा बाहेक अरु जिल्लाका अधिकांश मगरहरु मगरभाषा बोलेको पाइन्छ । नारायणी अञ्चलमा पनि बारामा बाहेक अरु जिल्लाका अधिकांश मगरहरु मगरभाषा बोल्ने गर्दैनन् । बारा जिल्लामा भने कूल मगर जनसंख्याको ५६% मगरहरु आफ्नो भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ ।

पश्चिमाञ्चल क्षेत्र, जहाँ करिव अधिराज्यको आधा जति मगरहरु बस्दछन्, मा अधिकांश मगरहरु मगर भाषा बोल्ने गरेको पाइए तापनि करिव ४७% मगरहरुले मगर भाषा बोलेको पाइदैन । विशेष गरेर गण्डकी अञ्चलको कास्की र गोरखा, धौलागिरी अञ्चलको सवै जसो जिल्लाहरुमा र लुम्बिनी अञ्चलको गुल्मी, अर्घाखाँची, कपिलवस्तु, र रुपन्देहीका अधिकांश मगरहरु मगरभाषा बोल्दैनन् । यसमा पनि मगर भाषा ज्यादै कम बोल्ने जिल्लाहरुमा मुस्ताङ्ग, म्याग्दी, बागलुङ्ग, कास्की, गुल्मी, अर्घाखाँची, कपिलवस्तु र रुपन्देही पर्दछन् ।

सवै भन्दा कम मगर भाषा बोल्ने मगरहरु रहेको विकास क्षेत्र भनेको मध्येपश्चिमाञ्चल हो । कूल मगर जनसंख्याको करिव २५% मगरहरु मात्र मगर भाषा बोल्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउछ । राप्ती अञ्चलका कूल मगरहरु मध्ये २४.३९% ले मात्र मगर भाषा बोलेको देखिन्छ । विशेष गरेर सल्यान, दाङ्ग र प्यूठान जिल्लाका अधिकांश मगरहरु भाषा बोलेको पाइदैन । त्यस्तै गरी भेरी अञ्चलका अधिकांश मगरहरु पनि मगरभाषा बोलेको पाइदैन । तर कर्णाली अञ्चलका मगरहरु भने अधिकांश रुपमा आफ्नो भाषा बोलेको पुष्टि राष्ट्रिय जनगणना २०५८ ले गरेको छ । सुदूर पश्चिमाञ्चलका कूल मगर जनसंख्या मध्ये करिव ५९% मगरहरु मगर भाषा बोल्ने गर्दछन् । बझाङ्ग, बाजुरा, बैतडी र दार्चुलामा मगरभाषीहरु छैनन् । डोटी, कैलाली, र दडेलधुराका अधिकांश मगरहरु मगरभाषा बोल्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउछ ।

अब मगर भाषीहरुको स्थितिको विश्लेषण पछि यसको विकासको लागि के गर्न सकिन्छ, त्यस सन्दर्भमा म भन्न लागिरहेकोछु । माथिको विश्लेषणले अधिकांश मगरहरु मगरभाषा बोलदैनन र मगरभाषीहरुको संख्या विस्तार गर्नको लागि हामीले धेरै काम गर्नु छ, भन्ने कुरा स्पष्ट गर्दछ । अब यसको लागि सर्वप्रथम त हामीले यी प्रश्नहरु— के काम गर्ने ? कसले गर्ने? कहिले गर्ने ? कहाँ गर्ने ? कसरी गर्ने ?—को उत्तर स्पष्ट रुपमा खोज्नु पर्दछ । सर्वप्रथम त नेपाल मगर संघले मगर भाषीहरुको विस्तारको लागि राष्ट्रिय स्तरको दिर्घकालिन योजना तय गर्नु पर्दछ । मेरो विचारमा हाम्रो भाषाको विकासको लागि हामीले नै निस्वार्थ भावनाले काम गर्नु पर्दछ । सरकारको वा कसैको मुख ताकेर हाम्रो भाषाको विकास हुने वाला छैन । यसमा हामीले चासो लिएनौ भने श्री ५ को सरकारको प्रयासले मात्र हाम्रो भाषाको विकास हुन सक्दैन ।^१ तसर्थ नेपाल मगर संघले कम्तिमा पनि मगर भाषा सम्बन्धि १० वर्षे योजना तयार गरी आफ्ना मातहतका संगठनहरु मार्फत कार्यन्वयन गर्नु पर्दछ ।

सर्वप्रथम त भाषाको विकास क्रमको पहिलो चरण—बोलीचालीको भाषा—को विकासलाई नै प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाउनु पर्दछ । यसको लागि नेपाल मगर संघले पश्चिमाञ्चल र मध्येपश्चिमाञ्चल—जाहा नेपालको कूल मगर जनसंख्याको ७९% मगरहरु बसोबास गरेका छन् — लाई आफ्नो योजनाको केन्द्रविन्दू बनाउनु पर्दछ । मगर भाषीहरुको विस्तारको लागि नेपाल मगर संघले पहिलो चरणमा नमुना कार्यक्रमको लागि जिल्लाहरु छनौट गर्नु पर्दछ र सम्बन्धित जिल्लामा मगर भाषा पढाउनको लागि शिक्षकहरुको छनौट गरी शिक्षकहरुलाई भाषा सिकाइलाई बैज्ञानिक बनाउनको लागि आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्नु पर्दछ । प्रशिक्षणको कार्यक्रमलाई सम्बन्धित

^१ हुनत श्री ५ को सरकारले टपन टापन बाहेक मगरभाषा सम्बन्धि कुनै किसिमको कार्यक्रम दिएको छैन ।

जिल्ला समितिले संचालन गर्ने र विशेषज्ञहरूको व्यवस्था केन्द्रिय स्तरमा गर्नु पर्दछ । यसको लागि आवश्यक स्रोत श्री ५ को सरकार, दातृसंस्थाहरू र मगरहरूबाट जुटाउनु पर्दछ । मगरहरूले पनि यसमा लगानी गर्नु अति आवश्यक छ । श्री ५ को सरकार र दातृसंस्थाको आधारमा मात्र कार्यक्रम दिगो हुन सक्दैन । त्यसैले निश्चित कार्यक्रम तय गरी यसको लागि आर्थिक सहयोग पनि जुटाउनु पर्दछ । मेरो अनुभवमा भाषा सिकाई वैज्ञानिक हुन नसकेमा सिक्नलाई बढी समय लाग्ने, सिक्नेहरूले भाषा सिक्नमा अप्ठ्यारो महशुस गरी विचैमा छोडने गर्दछन् । तसर्थ भाषा प्रशिक्षकले तालिम प्राप्त गर्नु अति आवश्यक छ । यसको साथसाथै शिक्षकहरूलाई स्वयमसेवकको रूपमा राख्दा पनि समस्या देखिइएको छ । यो समस्या समाधान गर्नको लागि वैतनिक भाषा प्रशिक्षकहरू राख्नु पर्दछ । मगर भाषा शिक्षणको पूर्णकालिन प्रशिक्षकको व्यवस्था मगर संघ स्वयमले गर्दा बढी आर्थिक भार पर्दछ । त्यसैले घना मगर वस्ती भएको प्राथमिक विद्यालयहरूमा श्री ५ को सरकारको जिल्ला शिक्षा कार्यलय सँग समन्वय गरी मगर भाषा जान्ने कम्तिमा पनि एक प्राथमिक तहको शिक्षकको व्यवस्था गर्नु पर्दछ । यसो हुन नसकेमा स्थानीय स्रोतबाट व्यय भार व्यहोरिने गरी स्थानीय तहमा त्यहाँका मगरहरूले मगर भाषा जान्ने प्राथमिक तहका शिक्षक राख्नु पर्दछ ।

मगर भाषी संख्या वृद्धि गर्नको लागि आवश्यक कक्षा संचालन गर्नु भन्दा अगावै मगरहरूमा मातृभाषा सम्बन्धि जनचेतना व्यापक पार्नु पर्दछ । भाषा प्रतिको चेतना र जागरुक्ता विना मगर भाषाका कक्षाहरू निरर्थक हुन जान्छ । मगर भाषा बोल्ने स्थान र नबोल्ने स्थानका मगरहरूको विचको वैवाहिक संबन्धले पनि मगर भाषाको प्रचलनलाई सघाउ पुऱ्याउछ । त्यसैले मगर भाषा बोल्ने गाउँका मगरहरू र नबोल्ने गाउँका मगरहरूको विचको वैवाहिक संबन्धलाई प्रोत्साहन गर्दै लैजानु पर्दछ । प्राय गरेर शिक्षित परिवारमा, र विदेशमा सेवारत र निवृत्त भएका भूतपूर्वक सैनिकका परिवारहरूमा मगर भाषा आमा बाबूले जाने तापनि छोराछोरीहरूले जान्ने गरेको पाइँदैन । त्यसैले मगर भाषाको व्यापक प्रचलन ल्याउनको लागि भाषा प्रति सामाजिक जागरणको अभियान यथार्तमा चलाउनु पर्दछ ।

शहरी इलाकामा मात्र मगर संघले आफ्नो कार्यक्रम केन्द्रित गरेर र वर्षको एक दुइ पटक राजनैतिक दलहरूले जस्तै भाषण गर्दैमा मगर भाषीहरूको विस्तार गराउन सकिदैन । हुन त तितो लाग्ला । नेपाल मगर संघका अधिकांश मगर नेताहरू र कार्यकर्ताहरूले आर्कालाई भाषा बोल्नु पर्ने अर्ती उपदेश दिएर हिड्ने गर्दछन् तर आफुहरूले मगर भाषा सिक्ने प्रयास गरेका छैनन् । आर्काको लागि मगर भाषा कक्षा संचालन गर्ने तर आफुहरू कक्षामा नजाने गर्दछन् । त्यसैले यथार्तमा नेपाल मगर संघका नेता र कार्यकर्ताहरूले पनि आफुहरूलाई उदाहरणको रूपमा देखाउन सक्नु पर्दछ । यसको लागि हरेक नेता र कार्यकर्ताहरूले आफ्नो कार्य क्षेत्रमा मगर भाषाका कक्षाहरू संचालन गरी आफुहरू पनि अनिवार्य रूपमा समावेश भई मगर भाषा बोल्न सक्षम बन्नु पर्दछ र मगर संघको कार्यक्रमहरूमा मगर भाषाको प्रचलन गर्ने परम्पराको थालनी गर्नु पर्दछ ।

मगर भाषीहरूको विस्तार गर्ने क्रममा भाषाको विशेषताको वारेमा अनविज्ञ मगरहरूमा भाषिक विभेदको वारेमा विवाद हुन सक्दछ । यस सन्दर्भमा मेरो तितो अनुभव छ । कास्की जिल्लामा मगर भाषाको श्रव्य सामाग्रीको निर्माण गर्ने क्रममा स्याङ्गजाली मगरहरूले पाल्पाको भाषामा लेखिएको पुस्तकमा आधारित भएकोले हाम्रो भाषा सँग मिल्दैन त्यसैले तयार गर्न हुँदैन भन्ने र तनहुँका मगरहरूले तनहुँको मगर भाषामा आधारित नभएकोले विद्यमान पाठ्यपुस्तकको आधारमा श्रव्य सामाग्री तयार गर्न नहुने भन्ने विवाद नेपाल मगर संघ, कास्कीले मगर भाषाको श्रव्य सामाग्रीको निर्माण गर्ने सन्दर्भमा भेल्नु परेको थियो । यही कुरा अरु जिल्लामा पनि नउठला भन्न सकिदैन । निश्चित रूपमा एक स्थानको भाषा भौगोलिक दुरीको कारणले गर्दा सुन्दा फरक देखिन्छ, केही शब्दहरू फरक हुन सक्छन् । तर आधारभूत रूपमा समान पाइन्छ । त्यसैले एक स्थानको मगर भाषा जान्ने व्यक्तिले आर्को स्थानमा गएर एक आपसमा कुरा गर्न सक्दछ । तर अठार मगराँती भाषीहरूले बाह्र मगराँती भाषामा र बाह्र मगराँती भाषीहरूले अठार मगराँती भाषामा एक आपसमा

कुरा गर्न सक्दैनन् । यद्यपि भाषाको परम्परामा समान पाइए तापनि आधारभूत शब्द फरक फरक भएकोले यी दुई भाषीहरूहरू एकआपसमा कुरा गर्न सक्दैनन् । जसरी अठार मगराँत र बाह्र मगराँतका मगरहरूमा संचारको अवरोध सृजना गरेर सयौं वर्षको अन्तरालमा एउटै मगर भाषा भिन्न भिन्न भाषाको रूपमा विकास भयो त्यस्तै गरी यी भाषाहरू-विशेष गरेर खाम मगर भाषा र बाह्र मगराँती भाषा-को सयौं वर्ष पछि एकिकरण हुन सक्दछ ।

मगरभाषीहरूको संख्यामा विस्तार गर्नुको साथसाथै मगरभाषाको अध्ययन र अनुसन्धानको लागि पनि मगर संघले ठोस कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ । यसको लागि पनि दीर्घकालिन सोचका साथ कार्यक्रम आउनु पर्दछ । मेरो विचारमा जबसम्म मगर भाषीहरूबाट नै मगर भाषाको अध्ययन र अनुसन्धान हुँदैन तब सम्म भाषा सम्बन्धि अध्ययन सही तरिकाले हुन सक्दैन । मगरभाषीहरूले कोरा ज्ञानको आधारमा गरिएको भाषाको अध्ययनले पनि सही र प्राज्ञिक क्षेत्रमा मान्य हुने निचोड निकाल्न सक्दैन । मगर भाषा मातृभाषा भएका मगर विद्यार्थीहरू र सम्बन्धित क्षेत्रका विद्वानहरूलाई मगरभाषाको अध्ययन र अनुसन्धान गर्नको लागि प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ । यसको लागि नेपाल मगर संघले भाषा विज्ञान र साहित्यमा रुची राख्ने जेहन्दार विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नु पर्दछ । छात्रवृत्ति वापत यस्ता विद्यार्थीहरूले मगर भाषा र साहित्यमा अध्ययन र अनुसन्धान गरी प्रतिवेदन तयार गर्न लगाएमा मगर भाषाको वैज्ञानिक अध्ययन हुन सक्नेछ । आज सम्मको मगर भाषा सम्बन्धि अध्ययनलाई पुनरावलोकन गर्ने हो भने विदेशी र गैर मगरभाषीहरूले शैक्षिक उपाधिको लागि वा आर्थिक लाभको लागि मात्र मगर भाषाको अध्ययन गरेको पाइन्छ । त्यसैले आज सम्म मगर भाषाको गहकिला अध्ययन भएको पाइँदैन । नेपाल मगर संघले भाषा अध्ययन गर्न रुची राख्ने उच्च शिक्षामा अध्ययनरत जेहन्दार विद्यार्थीहरूको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी मगर भाषाको वारेमा अध्ययन र अनुसन्धानमा प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ । यसो गर्न सकेमा मगरभाषाको अध्ययन र अनुसन्धान व्यापक रूपमा हुन सक्नेछ ।

अब म मगर संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन, र कूसंस्कारहरूको प्रभावको न्यूनिकरणको वारेमा भन्न चाहान्छु । संस्कृति भनेको कला, साहित्य, इतिहास, भाषा, धर्म, दर्शन आदि विषय वा मूल्यपरम्पराको समष्टि नाम हो । देशको संस्कृतिले सिङ्गो देशको पहिचान गर्दछ भने जातिको संस्कृतिले त्यो जातिको पहिचान गर्दछ । नेपालको राष्ट्रिय संस्कृतिमा मगर संस्कृतिको ठूलो योगदान छ । लोक साँस्कृतिमा त मगर जाति अति धनी मानिन्छ । गण्डकी, धौलागिरी र लुम्बिनी अञ्चलमा एक समयमा अति लोक प्रिय गीत-याहानी माया, अझ पनि लोक प्रिय सालैज्वको विभिन्न भाकाका गीतहरू, रिसिङ्गमा उद्गम थलो मानिएको नेपालमै अति लोक प्रिय वनेको कौह्रा, सामयिक लोकसंस्कृतिहरू-घाटु, नचरी, जिवै मामा, पैसरु जस्ता लोक साँस्कृतिहरू मगर जातिको मात्र सम्पत्ति नभई सिङ्गो मूलुकको नै हो । यस्तै गरी चाडपर्व, विवाह तथा अन्य उत्सवमा प्रचलित जुआरीलाई महत्वपूर्ण नलेखिएका धारावाहिक लोकसाहित्यको रूपमा लिन सकिन्छ ।^२ तर अहिले यस्ता धारावाहिक लोकसाहित्यको प्रचलन मगरहरूमा हराइसकेको छ । त्यस्तै गरी घाँटू, जिवै मामा, नचरी करिव करिव लोप हुन लागेको छ । यसको साथसाथै सूसंस्कृत ढङ्गले मगर समाजमा मान्दै आएको फागू पर्वले विकृति रूप लिइसकेको छ ।

मगरहरूको कट्यौं संस्कार हिन्दुकरण भैसकेको छ । विशेष गरेर ब्रह्मण र क्षेत्री समाजको बाहुल्य भएको स्थानमा वसोवास गरेका मगरहरूको संस्कार पूर्णतया हिन्दुकरण भैसकेकोछ भने मगरहरूको बाहुल्यता भएको कट्यौं स्थानमा मगरहरूको कतिपय संस्कारमा हिन्दुकरण भैसकेको छैन । जस्तो पाल्पा र तनहुँका कट्यौं विकट गाँउमा बस्ने मगरहरूको संस्कारमा नगन्य मात्रामा परिवर्तन भएको पाइन्छ । ती जिल्लाका विकट गाँउहरूमा जन्म संस्कार आज पनि कुटुम्बो (छोरी भाञ्जा)ले गर्ने

^२ अहिलेको दोहोरी गीतको प्रचलन पनि मगरहरूको जुआरीबाट नै भएको हो ।

परम्परा छ । ब्राह्मण पुरोहित राखे पनि परम्परा देखि राख्दै आएको कुटुम्ब राख्न विसर्का छैनन् ती मगरहरूले । जन्म संस्कारमा नवजात शिशूको बाबू कायम गर्ने र शिशूको नाम राख्ने बाहेक बच्चालाई वातावरणमा हुने संभावित विषालु पदार्थबाट जोगाउनको लागि खोप दिने काम पनि यो संस्कारमा गरिएको पाइन्छ । भातखुवाई पनि मगरहरूले आफ्नो जातिय परम्परा अनुसार नै गरेको पाइन्छ ।

धेरै जसो गाउँठाउँमा मामाबाट छोराको छेवार गराउने र छोरीलाई घाँगर दिने प्रचलन आज सम्म पनि भएको देखिन्छ । आज भोलि छोरीलाई घाँगर दिने प्रचलन भने हट्दै गएको छ । विवाह पनि मगरहरूले आफ्नै जातिय परम्परा अनुसार नै गर्ने गरेको पाइन्छ । मगरको मौलिक परम्परा अनुसार कहिले पनि सिन्दूर हालने, जग्गे बसाल्ने गरेको पाइदैन । मगरको मौलिक संस्कारमा सिदूरले विवाहित महिलाको संकेत गर्दैन । मगरहरूको परम्परामा दाजूभाइहरू र गाँउका भलादमीहरू जम्मा भई बुहारको रुपमा स्विकारी केटाको दैलोमा भाले काटे पछि हिन्दूपरम्परा अनुसार सिदूर हाले सरह नै भएको मानिन्छ । त्यस्तै गरी पहिला पहिला मानिस मर्दा चोख्याउने काम पनि ३ दिन वा ५ दिनमा गर्ने गरेको पाइन्थ्यो । पछि गएर १३ दिन मा ब्राह्मण पुरोहित राखेर चोख्याउने प्रचलन आएको देखिन्छ । आज पनि ब्रह्मण पुरोहित राखेतापनि कतै कतै मगरहरूले आफ्नो संस्कार अनुसारको चोख्याउने सवै कार्य गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै गरी हिन्दूकरण भएका मगरहरूले पुरोहित बोलाएर हिन्दूविधि अनुसार श्राद्ध गर्ने गरे तापनि आज पनि कट्यौ गाउँ ठाँउका मगरहरूले डीडाके भनेर आफ्नै परम्परा अनुसार श्राद्ध गर्ने गर्दछन् । यसरी मगरहरूको मौलिक संस्कारमा पुरोहितवाद छैन भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

माथिको विश्लेषणबाट मगरहरूको मौलिक संस्कारलाई हामीले खोज्न चाहेमा पाउन सकिन्छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । तर हामीले खोजेका छैनौ । मौलिक संस्कारको अध्ययन र अनुसन्धान गरी त्यसको विश्लेषण गरी समाजलाई सही बाटो देखाउनको साटो कता हो कता जानेर हो या नजानेर हो हामीले पुरोहितवादको बलियो जरो गाड्न लागेका छौं । अर्थात संस्कारिक सुधारको नाममा हामीले दर्शन एउटै तर दर्शनको कार्यन्वयन गर्ने व्यक्ति अर्थात कर्ता मात्र परिवर्तन गर्न खोजेका छौं । यो सुधार भन्दा विकृति हो । अरुले थुपारेको विकृति माथि आर्को विकृति हामी आफै थोपर्न लागि राखेकाछौं । त्यसैले (यस सन्दर्भमा मेरो दृष्टिकोण के छ भने) सर्वप्रथम त मगरहरूको मौलिक संस्कारको वैज्ञानिक अध्ययन र अनुसन्धान गर्नु र गराउनु पर्दछ । तर विद्वान हुने रहरमा शहरी इलाकामा अध्ययन सिमित गरी पुस्तकालयमा उपलब्ध साहित्यको आधारमा अध्ययन गरी मगर समाजलाई दिगभ्रम पार्ने खालका अध्ययन र प्रतिवेदनबाट सावधान हुन अति जरुरी छ । किनभने शहरी इलाकामा आधारित र पुस्तकालयमा उपलब्ध साहित्यको आधारमा गरिएका अध्ययनले मगरहरूको मौलिक संस्कारलाई समाजको अगाडि ल्याउन सक्दैन । यसको लागि विकट मगर गाँउहरूलाई अध्ययन क्षेत्र बनाई वैज्ञानिक रुपमा अध्ययन गरेर मगरको संस्कार सम्बन्धि तार्किक निचोड निकाल्नु पर्दछ । त्यसैले मेरो विचारमा यस सन्दर्भमा वैज्ञानिक अध्ययन गरी मगरहरूमा भएको विद्यमान संस्कार भित्रका कार्यहरूको वैज्ञानिक रुपमा विश्लेषण गरेर, त्यसको सामाजिक, आर्थिक र बौद्धिक विकासमा पर्ने असरलाई समेत विश्लेषण गरेर नेपाल मगर संघले सामाजिक सुधारका कार्यक्रमलाई योजना बद्ध रुपमा अगाडि बढाउनु पर्दछ ।